

ПРИЛОЗИ

ЗА КЊИЖЕВНОСТ, ЈЕЗИК, ИСТОРИЈУ И ФОЛКЛОР

ОСНИВАЧ
ПАВЛЕ ПОПОВИЋ

УРЕДНИЦИ
НИКОЛА БАНАШЕВИЋ, ДРАГОЉУБ ПАВЛОВИЋ,

ВИДО ЛАТКОВИЋ

КЊИГА ТРИДЕСЕТ ПРВА
СВЕСКА 3—4
1965

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ „РАД“
БЕОГРАД

БИБЛИОТЕКА
СЕМИНАРА ЗА ЈУГОСЛОВЕНСКУ КЊИЖЕВНОСТ

Инв. бр. 1315

Сигн. x 20

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

У овим песмама, чији је најважнији и једини предмет опевања борба, као константни и највреднији вид животне манифестације одређеног друштва, проф. В. Латковић је први уочио и истакао посебну карактеристику, а то је стварање идеалног, општег лика борца коме сваки појединац једнако тежи и у животној стварности и у поетском приказивању. Ово постојање неизменованог, заједничког, идеализованог лика епског јунака, чији су поступци усмерени етичким нормама колектива, деловало је са своје стране на стварање моралних правила и узора којима се тежи и који се подражавају. Све је то утицало на настанак извесне сижејне устаљености, као и композиционих оквира примљених из старе епике и новонасталих, који су овим, често хроничарским, песмама давали вид мотивских.

У новијој црногорској епици, у којој се најчешће опева четовање, напад и одбрана стада, крвна освета, кажњавање неверног друга, — све сама дела и подвизи својствени јунацима, — посебно и незапостављено место заузимају женски ликови. То су најчешће ликови мајки и сестара, помоћница у бојевима, подстрекача на освету и моралних пресудитељки. У овој је студији таква улога жене први пут запажена и на већем броју примера убедљиво показана. Дубоко хумано осећање и пажња према слабом и незаштићеном, према жени, деци или беспомоћном стаду, истакнути су као једно од моралних својстава прекаљених ратника за које је борба услов одржања живота.

О особинама и богатству језика новијих црногорских епских песама дато је више тачних запажања. У последњем поглављу студије указано је на ране знаке копљења ове епике, који се јављају већ у периоду њеног златног доба, на самом почетку XIX века, под утицајем песама Петра I и касније појавом штампаних текстова Вукових народних песама, Његошевог *Горског вијенца* и Мажуранићевог спева. Питање новијих путева развоја епике на овом терену, где је најдуже и најбујније живела, заслужује да буде посебно проучено, а особито утицај чланова куће Петровића на стварање и популарисање песама, као и на усмеравање ка одређеној идејној ангажованости на чему је Његош посебно настојао.

У проучавању овога дела наше народне епике последња студија проф. Вида Латковића заузела је значајно и трајно место.

Радмила Пешић

М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*. Изд. Научно дело, Београд, 1964; стр. 692, велика 8^о.

Ова је књига окренута савременим питањима српскохрватскога књижевнога језика. Њен поднаслов казује да се у њој обрађују граматички системи и књижевнојезичка норма. То значи да се овде, на основу досадашњих научних резултата и на основу материјала из новије српске и хрватске књижевности, жели утврдити онај граматички систем савременог српскохрватског језика који ваља сматрати нормативним. Проф. Стевановић о томе каже овако: „И крајње је време да се, не удаљавајући се од народне основе, на коју га је

поставио Вук, књижевни језик, при давању његове нормe, узме онакав какав је у време кад се даје та норма и систем језика, да се да, тј., граматика савременог књижевног језика, који, баш зато што је књижевни, чува и многе елементе врло ретке или и непознате чак свакодневној употреби, али који тиме нису престали бити елементима књижевног језика“ (стр. 2).

Потребу за оваквим делом осећају сви они који се баве књигом и писањем. Новим правописом решен је већи број спорних питања из граматике савременог књижевног језика. Но, разуме се не и она која су изван круга правописних питања. Стевановићева их књига, по природи ствари, обухвата. То су врло често питања с којима се срећемо у свакодневном раду. На тај начин Стевановићева књига испуњава један од основних савремених захтева у животу нашега друштва — захтев за повезивањем науке и праксе.

Међутим, поред ове практичне актуелности, важна позитивна одлика овог дела јесте, разуме се, и његова научна актуелност. Да бисмо показали шта то значи, направимо једно поређење.

Као што је познато, досад најобимнију граматiku нашега језика израдио је Томислав Маретић. У првом издању своје књиге он је граматички систем нашега језика показао на материјалу Вука и Даничића. Циљ му је био да се Вуков језик дефинитивно учврсти као књижевни на целој територији српско-хрватског језика. Томе великом родољубивом циљу изванредно скрупулозно урађена Маретићева књига успешно је послужила. У томе јој је трајна историјска заслуга. Маретић је и сам знао, припремајући друго издање граматике, да му ваља указати и на оне појаве у нашем језику које доносе и други наши писци — вуковци. Зато он у друго издање уноси материјал из још неколико таквих књижевника. Међутим, живот је донео знатно сложенији развитак савременог српскохрватског језика; а — што је подједнако значајно — знатно су се разгранала и продубила лингвистичка проучавања.

Зато, ако се данас жели радити граматика која би одређивала и показивала стварне прилике у савременом књижевном језику, испитивање је неопходно заснивати на знатно ширем материјалу него што је Маретићев.

Проф. Стевановић је тако и засновао ову своју књигу. Стваралачки примењујући савремене резултате пре свега Белићевих лингвистичких испитивања, он је, разуме се, свугде тамо где је сматрао да је то потребно, давао и своја тумачења.

Актуелност материјала којим се служио проф. Стевановић пишући ову своју књигу најбоље показује чињеница да је грађу црпао из преко стотину српских и хрватских књижевника, научника и публициста од Вуковог времена до наших дана. Ова грађа нарочито је обилно коришћена у оним деловима књиге где проф. Стевановић коригује досадашњу норму.

Тако су у овој у ствари првој књизи дела проф. Стевановића *Савремени српскохрватски језик* (у којој се иначе најпре налази *Реч унапред* и *Увод*) исцрпно обрађени фонетика и морфологија (облици и грађење речи). У другој књизи, како нас обавештава аутор, биће обрађена синтакса.

Још конкретније ће се схватити научна актуелност Стевановићеве књиге ако се непосредно покажу новине које она доноси.

У *Уводу* таквих новина има пре свега у вези с излагањем о дијалектима. С обзиром на то да је у последње време у нашој науци опет покренуто питање

поделе српскохрватских дијалеката, потребно је истаћи мишљење проф. Стевановића о томе. У овој књизи он не улази у дискусију, али је свој став саопштио класификујући наше дијалекте. Он сматра да и даље треба да остане Белићева класификација српскохрватских говора, али наглашава потребу измене имена зетско-сјеничког у зетско-јужносанџачки говор (стр. 8—17). Одступање од доскорашњих схватања, које је било и Белићево, представља и то што проф. Стевановић с правом констатује да се у војвођанским говорима данас више не среће кановачки акценат (стр. 11).

Закључни пасуси *Увода* посвећени су питањима јединства језика Срба и Хрвата. Посебно подвлачећи ту јединственост, проф. Стевановић за евентуалне малене особености истиче да се тичу „књижевнога стила и посебно речника, на које су утицали различити културни и други чиниоци, којима су Срби и Хрвати, сваки у својим често неједнаким историјским условима били подвргнути“. А затим наставља: „Па и ти различити елементи стила и речника постају већ заједнички. Они се узајамно каткад усвајају, а свакако сви и на једној и на другој страни су све познатији иако, наравно, једни од њих на једној а други на другој страни остају још увек обичнији. Исто се тако и правопис књижевног језика, некада врло различан код Срба и Хрвата, а у суштини изједначен већ у наведеном Брозовом Правопису, све више приближавао, док најзад — на захтев и српске и хрватске културне јавности и трудом неколицине језичких стручњака и с једне и с друге стране — нисмо добили заједнички Правопис српскохрватског књижевног језика (1960)“ (стр. 54).

Разуме се да је још више новина у *Фонетици*.

У одељку о упрошћавању сугласничких скупова и губљењу сугласника треба истаћи повезивање ове гласовне појаве са семантиком у примерима типа *ојчѣиѣиѣи* — *очѣиѣиѣи* (стр. 109).

Нарочито треба истаћи одељак о промени *о* у *е* у вези с меким сугласницима. С пуном научничком објективношћу проф. Стевановић доказује да су „подједнако књижевне“ и сложенице типа *средњевековни* и сложенице типа *средњовековни* (стр. 117).

И у одељку о палатализацији указује се на нове тенденције у језику [*ѣрки* — *ѣрци*, *ѣрки* (с објашњењем да „заједничке именице изведене од придева наставком *-ка* обично не знају за промену“ $k > c$), *фрески*, *ѣйохи* — *ѣјоси* и сл.] (стр. 127—128).

Сонанту *ј* посвећена су два одељка: о јотовању и о судбини овога гласа у међугласовном положају поред *и*. Нарочито бисмо у овом одељку истакли излагање о придевима типа *азијски*. И то ове две мисли проф. Стевановића. Прву: „И при изговору тих придева глас *ј* се скоро никако не чује, па многи с правом и пишу: *азиски* (од *Азија*) . . .“. Другу: „А други су опет стално писали и пишу *ј*, јер им се чини да је оно, ако не знак, свакако у неку руку чувар семантике основне речи. И макар да се овоме схватању, с гледишта доследног фонетизма, могу чинити приговори, ове придеве је оправдано писати са *ј*, у првом реду због тога што се овај глас налази на крају основног дела речи . . . а и зато што је то уобичајени начин писања“ (стр. 137).

У вези са сугласником *л* на крају слога проф. Стевановић саопштава своје тумачење о неједнаком понашању тога *л* у истом положају зависно од друге једне појаве с којом се промена *л* у *о* искључује узајамно. Ово тумачење

двају историјскојезичких појава проф. Стевановић је детаљно разјаснио у једној својој расправи у Нашем језику (нова серија, књ. X, св. 1—2, стр. 1—9); овде је унео оно што је потребно за разумевање савремених српско-хрватских прилика (стр. 148—152).

Најзад, кад је реч о гласовима, треба нагласити да проф. Стевановић, анализирајући природу слога, даје своју, различну од других, интерпретацију условљености границе слога (стр. 152—156).

Други је део ове књиге *Морфологија*. Морфологија се, према проф. Стевановићу, бави: прво, облицима речи и, друго, постанком и саставом речи. Али, проф. Стевановић посебно истиче мишљење савремене науке да је приликом проучавања неопходно облике речи посматрати у вези с њиховим функцијама и значењем. Такође је врло добро и то што су читаоци упознати с поделом речи на самосталне и несамосталне о којој између осталих исцрпно говори А. Белић у својој књизи *О језичкој природи и језичком развијку*.

Када је реч о одељцима посвећеним именичкој промени, треба истаћи читав низ новина које уноси проф. Стевановић. Тако, нпр., у вези с акуз. синг. маск. констатује да „уколико се појединим предметима дају називи живих бића, акузатив таквих њихових имена обично се завршава као код свих других имена предмета . . . : *Посејили су С в е њ и С њ е ф а н . . .*“ (стр. 187), ипак допушта у подједнакој мери *чиџам Јеж* и *чиџам Јежа*, *навијам за Хајдук* и *навијам за Хајдука*, али наглашава да, кад неко дело, књижевно или уметничко, носи назив главног јунака, акузатив има искључиво облик генитива (*Чиџам Дон Кихоџа*, *Најисао је свог Кањоша Мацедоновића* итд.) (стр. 187—188); у вези с вок. синг. маск. указује да презимена на *-ац* и *-ак* (и *-ек*) најчешће имају вок. синг. = ном. синг. (стр. 190) и да лична имена типа *Абдулах* у вок. синг. гласе *Абдулаху* (стр. 189); у вези с проширеним плур. маск. допушта *џуџови*, *носови* и *џуџеви*, *носеви* (стр. 200—204); допушта и образлаже промену именице *доба* (стр. 210—213); не одбацује вок. синг. типа *Јовице* (стр. 233); на нов начин осветљава однос једнине и множине код именица типа *демократи*-*демократи* и *сиорџисџи*-*сиорџисџи* (у зависним падежима једнине оне су обичније са завршецима основе на *-а*, у множини код њих преовлађују облици по обрасцу именица м.р. на сугласник) (стр. 236—238); указује на разлику у облику основе и двојаке облике множине страних именица м.р. са завршетком на самогласник, од којих је само у једних као што су *кино*, *нокџурно* и *либреџо* основа као у домаћих речи и те имају облике множине ср. рода (*кина*, *либреџа*), а у других основу представља цео облик номинатива: *биро* — *бироа*, *бифе* — *бифеа*, *џири* — *џирија*, *рагу* — *рагуа* и оне имају правилне облике множине у м.р. (*бирои*, *бифеи*, *инџервџуи*); образлаже раширеност наставка *-ју* у инстр. синг. именица ж. р. на сугласник дајући услове у којима је једино тај облик у употреби (стр. 243—246) и сл.

У вези с придевима нарочито треба указати на параграфе у којима проф. Стевановић доказује да и данашњи писци српски и хрватски употребљавају облике неодређеног вида (стр. 265. и даље). Занимљиво је још једно тумачење. Иако истиче да се од презимена типа *Муџиџки* доста често употребљавају придевски облици *Муџиџкијев* и *Муџиџков*, проф. Стевановић наглашава да се ти облици нису могли уопштити у књижевном језику и да им зато није могућно признати ранг облика књижевног језика у коме се место присвојног придева

употребљава генитив (*оде Мушицкога*). Насупрот овоме, код именица страног поглавито несловенског порекла облик са завршетком *-и* схвата се као основа (*Кенедијев*) и код придева као и у промени именица (270—271).

У вези са заменицама веома значајних новина има у излагању о заменицама *шѣа — шѣо* (стр. 279—286), *свој* (стр. 289—296), *чији* (стр. 299—301) и о познатом односу *који — шѣо* где је ваљало дати многа нова објашњења (стр. 302—305).

У вези са бројевима као новина се истиче излагање о односу конструкција *с њројцом њих : с њима њројцом* (стр. 323 — 324) и о облицима *двема — двама* (стр. 327—329).

Једну од новина у овој књизи представља то што се глаголи према промени деле у седам врста. У прву врсту иду глаголи с односом презентске и инфинитивне основе $\bar{e}/\text{сугл.}$, у другу $(j)\bar{e}/a$ одн. \bar{e}/a , у трећу $n\bar{e}/\text{ну}$, у четврту $j\bar{e}/\emptyset$ одн. $uj\bar{e}/\text{ова}$, у пету \bar{a}/a одн. \bar{e}/e , у шесту \bar{u}/u одн. \bar{u}/\bar{b} . у седму \bar{u}/a . Као што се види, Стевановић је Белићеве другу и пету врсту спојио у једну, своју другу. Већ раније, у својој Граматици за више разреде средњих школа он је Белићеву II и V врсту узео заједно кад је говорио о акценту. Сада их је дефинитивно изједначио и с разлогом, свакако, јер јотовани или асимилацијом давно измењени сугласник у основи през. једних ниуколико не утиче на разлику њихову у промени од других глагола с истим завршецима обеју основа и неизмењеним сугласником у њима (стр. 339 — 340). — Стевановић је несумњиво у праву што не употребљава термин *неправилни глаголи*, већ *глаголски облици неправилног грађења* (стр. 349). — И за одељак о облицима трпног стања треба истаћи да садржи знатне новине, нарочито у вези с објашњењем које време показују поједини облици (стр. 364—368).

На почетку врло детаљног и у књигама овакве врсте први пут овако комплетног излагања о грађењу речи, после уводних напомена, долази одељак о сложеницама. Већ на почетним страницама читалац се сусреће с новинама. Тако, нпр., допуштајући сложенице типа *колодвор*, *велеград*, *водопад*, *ногомеј* и сл. проф. Стевановић тај свој поступак оправдава животношћу наведених и сличних случајева, мислећи при том на фреквенцију њихове употребе (стр. 421). — На страницама посвећеним допунским сложеницама својом оригиналношћу истиче се излагање о императивним сложеницама (стр. 428. и д.). — Доиста строга објективност јасно је уочљива у изношењу мишљења да су изрази *у сивари*, *на њамеј*, *на њример* — праве сложенице (стр. 433. и д.).

Сматрам врло позитивним и то што је проф. Стевановић на почетку излагања о изведеним речима (у ствари о изведеним именицама) приказао Белићево тумачење о изведеницама субјективне оцене (стр. 473—474). — Анализа изведених речи врло је широко заснована што показује и чињеница да је именицама посвећено преко деведесет страна, придевима скоро четрдесет а глаголима преко двадесет. Узет је велики број речи из најновијег периода развитка савременог српскохрватског књижевног језика, што нарочито актуализује излагање. Такође је анализиран и акценат изведених речи. — Својом оригиналношћу и новинама у тумачењу истиче се излагање о придевима на *-ив/-љив* (стр. 580—589) и о глаголима типа *оздравејѣи / оздравѣи и оживејѣи / оживѣи* (стр. 613—616).

Ваља, најзад, подвући да новину у партијама о акценту представља указивање на савремене тенденције наше књижевне акцентуације како у парадигми тако и у лексичком акценту.

Тако или приближно тако о актуелности овога дела говоре новине које оно доноси. У томе је, мислим, пре свега научна и практична вредност књиге проф. дра М. Стевановића *Савремени српскохрватски језик*.

На крају, ако је, после овог покушаја научне оцене, допуштено дати и једну личну, могу рећи ово. Проф. Стевановић доиста може бити задовољан што је на овај начин уобличио своје несумњиво животно дело.

Берислав М. Николић